

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 64.051.050
Харківського національного університету імені
В. Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

ВІДГУК

опонента, доктора соціологічних наук, професора, професора кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету Зоськи Яни Володимирівни на дисертаційну роботу Яковенко Аліни Олегівни «Інституціоналізація електронної освіти у вищій школі України: переваги та ризики», що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія

Актуальність теми. Інтерес вчених і практиків до електронних технологій навчання підвищується в умовах прискореного темпу впровадження інновацій у сферах інформаційно-комунікаційних технологій та активної інформатизації й цифровізації сучасного суспільства, постійної зміни соціальної реальності та оновлення існуючих освітніх моделей.

Наразі, у вітчизняній системі освіти відбувається електронна революція, яка проходить два етапи: по-перше, перехід від традиційних технологій навчання до електронного навчання; по-друге, перехід від електронного навчання до електронної освіти. Ці зміни не лише порушують традиційну логіку навчального процесу, його організацію, систему відносин між різними суб'єктами в освітньому просторі, але й відкривають новий етап розвитку системи освіти, зокрема й у вищій школі.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій відчутно позначився й на трансформації інституту вищої освіти. Поширення інформаційних технологій не лише надає безліч можливостей суб'єктам освітньої діяльності, але й визначає напрями розвитку інституту вищої освіти в умовах електронної революції.

Оскільки електронна освіта є відносно новим суспільним явищем (розвиток системи електронної освіти в західних країнах почався в другій половині XX ст.), то і наукові дослідження, спрямовані на його вивчення, до цього часу носять переважно пошуковий, несистемний, точковий характер. З цих причин комплексне міждисциплінарне вивчення соціальних, соціально-психологічних, соціокультурних, соціокомунікативних і соціально-технологічних проблем упровадження та розвитку електронної освіти в українських закладах вищої освіти у процесі їхньої модернізації (з урахуванням можливостей, які відкриває віртуалізація сучасного освітнього простору) є актуальним та вкрай затребуваним і потребує розробки концептуальних засад запровадження електронної освіти, сприяння її соціальній легітимізації, що відповідає сучасним світовим трендам розвитку вищої школи. Унаслідок цього, актуальність теми дисертаційного

дослідження «Інституціоналізація електронної освіти у вищій школі України: переваги та ризики» не викликає сумнівів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Основні результати дисертації відображено в звітах про виконання науково-дослідних робіт Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, зокрема в межах таких тем, як: «Проблеми впровадження технологій електронного навчання в українській вищій школі» (номер державної реєстрації: № 0115U000503, науковий керівник: академік НАН України В.С. Бакіров); «Інститут освіти у системі забезпечення інформаційної безпеки держави» (номер державної реєстрації: 0115U000491, науковий керівник: академік НАН України В.С. Бакіров).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечена цілком правомірним використанням як загальнонаукових, так і спеціальних соціологічних методів, зокрема: *аналізу та синтезу* – для узагальнення теоретико-методологічних підходів до соціологічного вивчення феномену електронної освіти; *історичного аналізу* – для дослідження генези наукового дискурсу електронної освіти, *компаративного аналізу* – для виявлення схожості та відмінностей тенденцій розвитку електронної освіти в різних країнах; *системного аналізу* – для виявлення передумов та факторів інституціоналізації електронної освіти; *типологізації* – для диференціації форм та видів електронної освіти; *узагальнення та порівняння* – для виявлення сутності підходів до феномену електронної освіти та порівняння методологічних підходів до його розуміння, порівняння результатів досліджень; *соціологічного опитування (анкетування)* – для вивчення стану та розвитку дистанційних освітніх технологій в Україні; *SWOT-аналіз* – для комплексної оцінки перспектив та загроз інституціоналізації електронної освіти в вищій школі України.

Можна зазначити, що отримані дисертанткою результати вказують на досягнення поставленої мети та вирішення дослідницьких завдань, що дозволило сформулювати обґрунтовані висновки та практичні рекомендації.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади соціологічного дослідження електронної освіти**» дисертанткою визначено, що проблематика електронної освіти знаходиться у дослідницькому полі багатьох наук, втім наголошено, що саме соціологія як міждисциплінарна наука здатна інтегрувати в собі усі вищеперераховані дослідницькі питання і вона має займатися системним та комплексним вивченням електронної освіти на мета-, мега-, мезо- та мікрорівнях.

Дисертанткою наголошено на необхідності комплексного розгляду електронної освіти як педагогічної та одночасно психологічної технологій (с. 48-50), які визначають її як поетапну комунікацію, спрямовану на накопичення, трансформацію та розвиток вже існуючих навичок, умінь, емоційних реакцій, практик діяльності, а також як діяльність, що відображає сутність особистісно орієнтованого підходу та сприяє формуванню критичного й творчого мислення особистості. Також нею було зроблено

аналіз поняттєво-категорійного апарату дослідження (с. 51-55) і встановлено відмінності електронної освіти від дистанційної, визначено її форми та функції (с. 56-62, 83-92), що дало змогу отримати результати, що мають елементи наукової новизни, зокрема: *«вперше запропоновано авторське визначення електронної освіти як послідовної та систематизованої діяльності, що спрямована на здобуття знань, умінь, навичок здобувачем вищої освіти та зорієнтована на споживання освітніх послуг, опосередковане засвоєння акредитованих освітніх програм вищої освіти та компонентів за допомогою використання електронних освітніх ресурсів, інформаційних технологій та Інтернету»* та *«удосконалено теоретичну інтерпретацію поняття «електронна освіта» завдяки аналізу та виділення її форм за різними критеріями»*.

Говорячи про систему електронної освіти як про усталені соціальні відносини та соціальні практики, що спостерігаємо у віртуальному просторі, дисертанткою запропоновано розглядати її з можливістю застосування різних теорій та підходів (теорії структурації Е. Гідденса, транзакційних відстаней, навчання коннективізму, глобальної громадянської освіти, неінституціоналізм, соціальний конструктивізм, символічний інтеракціоналізм, феноменологічна та функціональна парадигми, концепція мережевого суспільства, інноваційного поля) для його аналізу (с. 64-81).

Авторка пропонує дуже корисний матеріал, що має наукову цінність для теоретико-методологічного обґрунтування дослідження електронної освіти у контексті її інституціоналізації. Авторкою ретельно здійснено аналіз соціологічних підходів до вивчення електронної освіти на підставі чого визначено теоретичні рамки дослідження цього феномену (інтегративні (синтетичні) теорії (Ю. Хабермас, Е. Гідденс); інституційні теорії (Д. Норт, Т. Парсонс, Дж. Роулз, Н. Смелзер, Г.Осіпова, М. Комарова та ін.); соціальний конструктивізм (П. Бергер, Т. Лукман); структурно-функціональні парадигми (Т. Парсонс, Р. Мертон); концепції “мережевого” суспільства (М. Кастельс, Н. Крістакіс); теорії інформаційного суспільства (Д. Белла, Е. Тоффлера, М.Кастельса, А. Турен та інші); концепції “випереджаючої” освіти, теорії конективізму (Дж. Сіменс та Ст. Даунс), теорії безперервної освіти, теорії транзакційних відстаней (М. Мур)) та окреслено можливості їх застосування у практиці досліджень. Саме цей аналіз дозволив дисертантці визначити теоретико-методологічну базу роботи.

До того ж, дуже корисним для визначення методики майбутнього дослідження авторки виявляється матеріал щодо критеріїв системи оцінювання електронної освіти Д. Гуллера (с. 66), які спонукають її аналізувати здобутки вчених щодо переваг, недоліків інституціоналізації електронної освіти (с. 68-83, 94-110) й замислюватись про необхідність самостійного дослідження ризиків та бар’єрів цього процесу в Україні (підрозділ 1.3.).

У другому розділі **«Інституційний вимір електронної освіти: локальний та глобальний контексти»** дисертанткою було констатовано ключові теоретичні підходи до вивчення становлення інституційного

порядку, зокрема соціальний конструктивізм (П. Бергер, Т. Лукман); структурно-функціональні парадигми (Т. Парсонс, Р. Мертон); інтегративні (синтетичні) теорії (Ю. Хабермас, Е. Гідденс). Особливу увагу авторка приділила можливостям застосування соціального конструктивізму П. Бергера й Т. Лукмана (с. 113-118), використання положень яких бачимо у реалізації емпіричної частини дослідження та появленні отриманих результатів.

На основі аналізу здобутків (с. 119-121) представників традиційного інституціоналізму (соціально-психологічний інституціоналізм (Т. Веблен), соціально-правовий інституціоналізм (Дж. Коммонс) та емпіричний (У. Мітчелл)) авторкою був зроблений висновок про те, що для технологія є причиною розвитку суспільної системи в цілому, що стало каталізатором формування постіндустріального суспільства, в якому інформація та знання стали ключовими ресурсами задля досягнення успішного функціонування, самовідтворення та розвитку суспільної системи.

У підрозділі 2.1. (с. 121-127) узагальнюючи здобутки науковців (О. Конт, Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, У. Томас, Ф. Знанецький, Е. Гідденс, Я. Щепанський, І. Лейман, Г. Ленські, Д. Норт, К. Поланьї) авторка робить спробу пояснити електронну освіту як соціальний інститут і справедливо наголошує, що електронна освіта набуває рис соціального інституту, що засвідчує наявність ключових компонентів (система статусів і ролей, функцій, норм і правил, дискурсивних практик, ціннісно-смыслового простору, організацій). Водночас, авторкою було зазначено, що електронній освіті як соціальному інституту бракує декількох складових, які є обов'язковими для функціонування будь-якого соціального інституту, зокрема нормативно-правового регулювання електронної освіти, процесу її формалізації, існування ресурсної бази для ефективного функціонування інституту. Також дисертантка актуалізує питання пояснення процесу його інституціоналізації з визначенням послідовних етапів (с. 127).

У цьому розділі дисертантка розкриває передумови інституціоналізації електронної освіти в світі із застосуванням основних положень теоретико-методологічних підходів та концепцій: інтернетизації та індивідуалізації освіти; інформаційного суспільства (Д. Белл, Е. Тоффлер, М. Кастельс); постмодерністської теорії (Ж. Бодрійяр, З. Бауман); концепції безперервної та випереджаючої освіти; теорії гуманізації освіти; концепції студентоцентрованого навчання; теорії масовізації та інтернаціоналізації освіти (с. 128-138) і справедливо наголошує, що: «створення якісно нового віртуального освітнього середовища відбулося з настанням цифрової епохи та «четвертої промислової революції», а дигіталізація стала основною тенденцією, що вплинула на систему освіти та обумовила необхідність впровадження електронних освітніх технологій та засобів комунікації, створення та популяризації електронних освітніх ресурсів, формування електронного навчального контенту та використання електронних серверів зберігання інформації» (с. 138). Визначення теоретико-методологічного підґрунтя (положення П. Бергера й Т. Лукмана) аналізу процесу

інституціоналізації дало змогу дисертантці з'ясувати особливості становлення електронної освіти як в світі, так і в Україні (с. 139-149).

У третьому розділі **«Становлення електронної освіти у вищій школі України»** авторкою були представлені результати всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного в Україні в період з червня 2020 р. по квітень 2021 р., яке було присвячено вивченню стану та розвитку дистанційних освітніх технологій в Україні. Було опитано 3369 здобувачів освіти (студентів 1-6 курсів та аспірантів), 846 представників викладацького складу та 72 експерти.

У підрозділі **«Сучасний стан формування електронної освіти у вищій школі України: результати соціологічних досліджень»** за результатами соціологічного опитування було визначено стан впровадження електронної освіти в Україні, ставлення до неї учасників освітнього процесу, популярні інформаційні програми, платформи, додатки, визначено основні переваги електронної освіти порівняно з традиційними освітніми формами (економія часу, можливість поєднувати трудову діяльність та навчання, можливість навчатись протягом усього життя, формування та підвищення інформаційної культури, інтенсифікація самостійної роботи учасників освітнього процесу, інтерактивність навчального процесу, надання доступу до освітніх ресурсів різним верствам населення) та недоліки електронної освіти (перешкоди технічного характеру, складнощі самодисципліни та самомотивації, мінімізація безпосереднього спілкування викладачів та учнів, певні обмеження залежно від освітньої програми, труднощі адаптації (компетентісна неготовність) учасників освітнього процесу, загроза поширення академічної недоброчесності, проблема інформаційної безпеки, недосконалість нормативно-правового забезпечення та визнання електронної освіти) (с. 155-166). Також було встановлено можливості, які відкриває електронна освіта перед учасниками освітнього процесу (с. 166-168).

У підрозділі **«Каталізатори та бар'єри інституціоналізації електронної освіти у вищій школі України»** було виокремлено такі фактори, які можуть бути розглянуто як каталізатори інституціоналізації електронної освіти у вищій школі України (прагнення інтеграції у світовий освітній простір, потреба в поєднанні трудової та освітньої діяльності, впровадження кредитно-модульної системи та концепції студентоцентрованого навчання, економія коштів на сферу надання освітніх послуг, популяризація концепції інклюзивної освіти та інші). Незважаючи на суспільну потребу впровадження електронної освіти її інституціоналізація стикається із певними перешкодами, які авторка розглядає як бар'єри цього процесу (прихильність суспільства отримувати вищу освіту традиційним шляхом; складнощі забезпечення повного перенесення освітнього процесу до веб-середовища; високі фінансові інвестиції в розвиток електронної освіти; недостатня кількість методичних матеріалів по розробці та використанню технологій електронної освіти; мовний бар'єр; складнощі самодисципліни та самомотивації до самоосвіти; недосконалість нормативно-правового забезпечення; компетентісна неготовність; складнощі визнання електронної

освіти ринком праці) (с. 168-174). Всі ці проаналізовані аспекти визначають перспективи подальшої інституціоналізації електронної освіти в Україні, зокрема у вищій школі.

У підрозділі «Перспективи та ризики інституціоналізації електронної освіти у XXI столітті» було виявлено, що, незважаючи на два роки вимушених карантинних обмежень та намагань розвитку електронних освітніх технологій, в українському освітньому просторі переважає гібридна модель електронної освіти, яка лише доповнює традиційну університетську освіту і найближчим часом такий тренд буде зберігатися. Водночас, задля пошуку ефективних, комплексних, зважених, адаптованих до національних освітніх систем рішень, які враховували б інтереси та потреби всіх зацікавлених сторін, для інституціоналізації електронної освіти в Україні у учасників освітнього процесу мають бути сформованими навички «hard skills» та «soft skills» (с. 179-180), а також мають бути посилені переваги та мінімізовано ризики (с. 180-181).

Достовірність та новизна отриманих результатів полягають у соціологічній концептуалізації феномену електронної освіти та з'ясуванні стану та особливостей її інституціоналізації у вищій школі України.

Можна відзначити найбільш важливі наукові результати, які мають наукову новизну.

А. О. Яковенко не тільки узагальнила й критично переосмислила понятійний апарат електронної освіти, а внесла до нього тлумачення в соціологічному контексті, враховуючи при цьому міждисциплінарний дискурс. Запропоноване авторське визначення електронної освіти долає термінологічну проблему, відрізняє це поняття від низки споріднених: дистанційної освіти, опосередкованої освітньої діяльності (яка не передбачає систематичного моніторингу, супроводу, зворотного зв'язку) та широкого спектру освітніх послуг, які надаються різними установами та організаціями, що не мають відповідної ліцензії на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти. У цьому контексті логічним є обґрунтування положення про трансформацію та еволюцію підходів до розуміння електронної освіти на основі історико-соціологічного аналізу теоретико-концептуальних здобутків, що передували системному вивченню електронної освіти як соціального феномену.

До здобутків дисертації варто віднести і розкриття функціоналу електронної освіти в контексті її інституціоналізації, якому поступається традиційна освіта.

Наукову і практичну цінність має розроблена авторкою система індикаторів для емпіричного вимірювання процесу інституціоналізації електронної освіти у вищій школі України за допомогою систематизації показників, що знаходяться на мікро-, мезо- та макрорівнях.

У дисертації поглиблено уявлення про розмаїття форм електронної освіти через їх узагальнення і класифікацію шляхом застосування низки критеріїв. Дисертантка показала можливості використання матриці SWOT

для комплексної оцінки перспектив та загроз інституціоналізації електронної освіти у вищій школі України.

Цінним є також розширення уявлень щодо відношення та готовності з боку ключових цільових груп (здобувачі освіти, професорсько-викладацький склад, експерти) до активного впровадження електронної освіти та її технологій в освітній процес, а також трактування та операціоналізація цифрових компетенцій, що стають ключовим компонентом формування культурного капіталу та необхідні індивіду для ефективного та безпечного функціонування в умовах цифрового суспільства, насиченого інформаційно-комунікативними технологіями.

Практичне значення і впровадження отриманих результатів дослідження полягає у можливості їх використання, по-перше, для подальших емпіричних досліджень стану та розвитку цифрового освітнього середовища в Україні, а також освітніх інтеграційних і трансформаційних процесів в українському освітньому просторі; по-друге, для розробки та реалізації державної політики у галузі цифровізації та гуманізації освіти в умовах поширення цифрових технологій; по-третє, в навчальному процесі у викладанні таких навчальних дисциплін, як «Цифровізація освіти: соціологічний ракурс», «Соціологія освіти», «Соціологія Інтернет-комунікацій» тощо; по-четверте, при розробці заходів та проєктів, орієнтованих на використання переваг та зниження ризиків інституціоналізації електронної освіти як стратегії розвитку закладів вищої освіти та системи вищої освіти в цілому.

Оцінка змісту та основних положень дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Зміст та основні положення дисертації свідчать, що робота є завершеним дослідженням, результати якого викладені у цілком логічній послідовності та оформлені відповідно встановленим вимогам, що висуваються до даного виду робіт. Наукові положення дисертації та отримані у роботі висновки авторка обґрунтовує на основі викладу теоретичного та емпіричного матеріалу. Розділи дисертації логічно пов'язані між собою. Найважливіші результати дослідження викладені у загальних висновках дисертації, які відповідають поставленим завданням. Мова роботи є грамотною, а стиль подання інформації – лаконічним, термінологія – цілком відповідає тематиці наукового дослідження.

Отже, дисертація, яку представлено до публічного захисту, є кваліфікаційною науковою працею, яка має наукове і практичне значення, її зміст свідчить про особистий внесок авторки в соціологічну науку, який полягає у вирішенні актуального наукового завдання – уточнити понятійний апарат і концептуальні основи розробки та впровадження електронної освіти у вищій школі України, визначення стану, переваг та ризиків інституціоналізації електронної освіти у вищій школі України.

Результати роботи є новими і не містять запозичень з наукових робіт інших авторів. Авторка надала посилання на роботи, що стосуються

особливостей проведених нею досліджень та використання даних інших дослідників. Вважаю, що в дисертації **відсутні порушення академічної доброчесності**.

Повнота викладу в наукових публікаціях, що відповідають темі дисертації. Основні теоретичні та практичні положення, результати й пропозиції відображено у 17 друкованих працях, з яких: 6 статей у провідних наукових виданнях України, які затверджених МОН України як фахові видання з соціології, 2 статті у наукових виданнях держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, 2 праці в інших наукових виданнях, 7 публікацій відображають апробацію результатів дослідження, які розміщені у матеріалах наукових конференцій.

Зміст дисертації достатньою мірою відображений у наукових статтях авторки. Публікації висвітлюють основні результати дослідження та в цілому дають уявлення про спрямованість та завдання наукового дослідження. Публікації дисертантки відповідають п. 11 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року №167 (зі змінами). У публікаціях, в яких висвітлено результати дослідження і які опубліковано авторкою у співавторстві з іншими науковцями, відзначено особистий внесок А. Яковенко.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Підкреслюючи основні позитивні риси та властивості дисертаційної роботи, що аналізується, вважаємо за доцільне висловити декілька зауважень, які потребують пояснень у перебігу захисту, та виказати побажання щодо подальших наукових розвідок.

1. У підрозділах 1.1. та 2.1. авторкою наведено чимало корисного описового матеріалу, в якому, нажаль, недостатньо подається авторська позиція щодо трактування понятійно-категоріального апарату та пояснення застосування положень інституційного підходу до аналізу електронної освіти. Це, певною мірою, заважає цілісному сприйняттю авторської позиції, а також відволікає від ключових проблем дисертації.

2. Зауваження щодо понятійного апарату. В ході дослідження А.О. Яковенко грамотно використала понятійний апарат соціології, уточнила й доповнила його в контексті досліджуваної теми, окресливши еволюцію становлення електронної освіти та досліджень цього соціального феномена. Авторське розуміння електронної освіти, як зазначено в дисертації, витікає з особливостей функціонування «віртуальних університетів». Однак у тексті дисертації доцільно було б більш глибоко розкрити переваги віртуальних університетів та ризики, з якими вони стикаються, що дозволило б українським закладам вищої освіти підвищити свою готовність до функціонування в умовах цифровізації освітніх практик і розвитку

віртуального університету. Ця обставина, мабуть, вимагає певного пояснення з боку дисертантки.

3. У тексті дисертації А. О. Яковенко неодноразово торкається компетентнісного аспекту електронної освіти, готовності до неї учасників освітнього процесу та стейкхолдерів, розвитку цифрових компетенцій, умовно поділених на дві групи. І це правильно, бо відповідає сучасним трендам розвитку цифрового суспільства. Однак робота значно виграла б, якби цьому аспекту інституціоналізації електронної освіти було приділено більше уваги, тобто він не був розпорошений по різних розділах, а сконцентрований у спеціальному, окремому підрозділі роботи.

4. Цікаво було б також знати позицію здобувачки щодо того, як в процесі інституціоналізації електронної освіти забезпечити ефективне впровадження дуальної освіти, перехід до якої вже відбувається в закладах вищої освіти (переважно за кордоном). Це має практичне значення, адже опанування вітчизняною вищою школою науково обґрунтованими технологіями дуальної освіти дозволить наблизити підготовку фахівців до майбутньої професійної діяльності в умовах дистанційної (віддаленої роботи), зайнятості у якій під час цифровізації різних сфер буде розширюватися.

5. У дисертації вдало обрано теоретичну схему для визначення переваг та ризиків інституціоналізації електронної освіти у вищій школі України. Зазначена схема дозволяє виокремлювати основні небезпеки та перешкоди розвитку електронної освіти, що допомагає ідентифікувати найбільш вразливі місця вітчизняних установ вищої освіти. Проте з'ясування цього питання супроводжується інколи заміною термінології. Так, у назві дисертації зазначено про переваги й ризики, а в тексті (зокрема, пункт 3.2. Каталізатори та бар'єри інституціоналізації електронної освіти у вищій школі України) йдеться про каталізатори та бар'єри, а також загрози інституціоналізації електронної освіти. А ризикам присвячений підрозділ 3.3. Перспективи та ризики інституціоналізації електронної освіти у ХХІ ст. І це дещо порушує гармонійність тексту.

Перелічені зауваження не є принциповими, не можуть розглядатися як суттєві недоліки дисертації і істотно впливати на загальну позитивну оцінку роботи як завершеного, оригінального, актуального наукового дослідження.

Загальний висновок.

Рекомендація щодо присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Підсумовуючи вищезазначене і зважаючи на актуальність, наукову новизну сформульованих положень, практичну спрямованість отриманих результатів, їхню обґрунтованість і достовірність, а також науково-практичну цінність висновків є достатні підстави вважати, що дисертація Яковенко Аліни Олегівни за темою «Інституціоналізація електронної освіти у вищій школі України: переваги та ризики» є самостійним, оригінальним і

завершеним науковим дослідженням інституціоналізації електронної освіти як однієї з недостатньо опрацьованих проблем у вітчизняній соціології освіти. В роботі отримано нові наукові результати, які в сукупності дозволили реалізувати наукову мету – здійснити соціологічну концептуалізацію феномену електронної освіти, а також з'ясувати стан та особливості її інституціоналізації у вищій школі України.

Отже, дисертаційна робота Яковенко Аліни Олегівни відповідає спеціальності 054 – Соціологія, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і «Тимчасовому порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 (зі змінами), а її авторка Яковенко Аліна Олегівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія.

Офіційний опонент:

доктор соціологічних наук,
професор, професор
кафедри філософії та
соціології Маріупольського
державного університету

Зоська Яна Володимирівна

Особистий підпис

А. Зоськи засвідчує

мій підпис

